

O‘SMIRLIK DAVRIDA QIZLARNI TARBIYALASHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

*Altinay Kurbanova Yer kabayevna
Toshkent viloyati Yuqori Chirchiq
tumani 11- umumiy o'rta ta'lim
maktab amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘smirlik davridagi qizlarni tarbiyalashning psixologik jihatlari, ularning emotsional va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, oila, maktab va jamiyatning qizlar tarbiyasidagi o‘rni hamda psixologik yondashuv masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, qizlar tarbiyasi, psixologiya, emotsional rivojlanish, muloqot, oila, motivatsiya, ijtimoiy moslashuv.

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va muhim rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, qiz bolalarning bu davrdagi ruhiy va emotsional holati alohida e‘tibor talab qiladi.

Psixologik jihatdan o‘smirlik davrida qizlarda hissiyot va ta’sirchanlik kuchayadi. Ular atrofdagilarning fikriga nisbatan sezgir bo‘lib qoladilar hamda o‘z shaxsiyatini anglashga intiladilar. Bu davrda qizlarning o‘ziga bo‘lgan bahosi shakllanadi. Shu sababli ota-onalar va pedagoglarning qo‘llab-quvvatlovchi munosabati muhim ahamiyatga ega.

Oila qizlar tarbiyasining asosiy muhitidir. Oiladagi mehr-muhabbat, samimiy muloqot va sog‘lom psixologik muhit qizlarning emotsional barqarorligini mustahkamlaydi. Qiz bolalar bilan muloqot qilishda ularning fikrini tinglash va tushunish muhimdir. Qo‘pollik yoki keskin tanbeh ularning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Maktab muhiti ham qizlarning ijtimoiy rivojlanishida katta rol o‘ynaydi. O‘qituvchi va maktab psixologining to‘g‘ri yondashuvi qizlarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. O‘smirlik davrida qizlarda do‘stlik va tengdoshlar bilan muloqotga ehtiyoj kuchayadi. Shu sababli ijobiy ijtimoiy muhit yaratish muhim hisoblanadi. Psixologik trening va suhbatlar qizlarning emotsional holatini yaxshilashga yordam beradi. O‘z hissiyotlarini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish bu davrda juda zarurdir.

Shuningdek, qizlarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish ularning shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi. Sport, san'at va ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish ijobiy natija beradi.

Ota-onalar qizlarda mustaqillik va mas'uliyat hissini rivojlantirishga e'tibor qaratishlari kerak. Ishonch va qo'llab-quvvatlash ularning kelajakka bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Respublikamizda o'smirlarning xulqi og'ishishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ko'plab ijtimoiy, psixologik va madaniy omillarni o'rganishni davom ettirmoqda. O'smirlik davri har bir insonning hayotida muhim va nozik bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda jismoniy va ruhiy o'zgarishlar, shuningdek, ijtimoiy va psixologik jarayonlar o'smirlarning xulq-atvoriga katta ta'sir ko'rsatadi. O'smir qizlarning xulqi og'ishishi esa, ko'plab ichki va tashqi omillar ta'sirida yuzaga kelishi mumkin. Ushbu maqolada o'smir qizlarning xulqi og'ishishiga sabab bo'luvchi asosiy omillarni tahlil qilishga harakat qilamiz.

Ijtimoiy muhit

Ijtimoiy muhit, ya'ni o'smirning o'zini atrofdagilar bilan qanday bog'lashiga, kimlar bilan vaqt o'tkazishiga hamda qanday qadriyatlarni o'zlashtirishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Agar o'smir qiz salbiy muhitda yashasa, masalan, do'stlari orasida agressiv yoki noto'g'ri xulq-atvorlarga moyil bo'lganlar ko'pligida, bu uning xulq-atvoriga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, oilaviy muhit ham juda muhimdir. Oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, ota-onaning tarbiya uslubi o'smirlarning dunyoqarashiga va xulqiga bevosita ta'sir qiladi.

Oila muhiti

Inson tarbiyasida eng birinchi va eng muhim ijtimoiy nazorat instituti bu – oiladir. Ota-onalar tarbiya berish jarayonida o'zaro munosabatlar, ehtiyotkorlik va ishonchni o'rnatish kerak. Ota-onalar orasidagi doimiy kelishmovchiliklar yoki befarqlik o'smir qizni noqulay ruhiy holatga olib kelishi, o'zini anglash jarayonini murakkablashtirishi mumkin. Boshqa tomondan, ortiqcha e'tibor yoki haddan tashqari nazorat qilish yoki aksincha nazorat qilmaslik ham o'smirning xulqini noziklashtirishi va unga qarshi reaksiya ko'rsatishiga olib kelishi mumkin. Farzand tarbiyasida va barkamol avlodni shakllantirishda sog'lom oila muhitining o'rni beqiyosdir

Psixologik omillar

O'smirlik davrida jinsiy va emosional o'zgarishlar, o'z kimligini topish, o'zini anglash, boshqalar bilan o'zaro aloqalar va stressni boshqarish qobiliyati o'smirning xulqiga ta'sir ko'rsatadi. O'smir qizlar o'zini boshqalar bilan solishtirish, jismoniy va ruhiy jihatdan yetuklikni sezish orqali xulqida o'zgarishlarni boshdan kechirishlari mumkin. Depressiya, stress, ichki qarama-qarshiliklar ham o'smirlarning xulq-atvorida og'ishishlarga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, o'zini past baholash va doimiy qayg'u hissi o'smir qizni salbiy xulqlarga yo'naltirishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar o'smirlarning kundalik hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'smir qizlar uchun ijtimoiy tarmoqlarda o'z imidji va boshqalar bilan taqqoslash, doimiy ravishda trendlar va "ideal" go'zallik me'yorlari bilan tanishish noxush hissiyotlarga olib kelishi mumkin. Ushbu omillar o'zini past baholash, boshqalar bilan o'zini solishtirish tufayli o'zidan qoniqmaslik va o'ziga bo'lgan ishonchni pastligi kabi salbiy ta'sir o'tkazishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, internetda o'ziga noqulay, zararli axborot va qarashlar bilan tanishish ham o'smir qizlarning xulqini o'zgartirishi mumkin.

Maktab va tengdoshlar ta'siri

Maktabdagi muhit, o'qituvchilar va do'stlar bilan munosabatlar o'smir qizlarning xulqiga ta'sir ko'rsatadi. Yomon xulqli do'stlar yoki maktabda davom etayotgan bullying holatlari, o'zini anglashda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Boshqalar tomonidan kamsitilish, boshqalar fikriga haddan tashqari qaramlik o'smir qizlarning xulqida salbiy o'zgarishlarga olib keladi.

Jismoniy o'zgarishlar

Jismoniy o'zgarishlar o'smirlik davrida katta ahamiyatga ega. Jismoniy o'zgarishlar, xususan, jinsiy yetilish, tanadagi o'zgarishlar o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantiradi. Ba'zida bu o'zgarishlar salbiy tarzda rivojlanib, o'zini noto'g'ri his qilish yoki jirkanchlik hislarini keltirib chiqarishi mumkin. Tanaga nisbatan haddan tashqari e'tibor berish yoki aksincha, tananing jismoniy qiyofasidan norozilik o'smir qizning xulqiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Natija va muhokama

O'smir qizlarning xulqi og'ishishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish bo'yicha bir nechta olimlar tadqiqotlar va izlanishlar olib borgan. Ular asosan psixologiya, sotsiologiya, pedagogika va meditsina sohalarida ilmiy ishlar olib borgan.

Freydning nazariyasiga ko'ra, o'smirlik davri – shaxsiyat shakllanishida muhim bosqich. U bu davrda jinsiy identifikatsiya va ichki konfliktlar kuchayishini ta'kidlaydi. Freyd fikricha, bosilgan istaklar, e'tiborsizlik yoki oilaviy muammolar o'smirlar xulqida og'ishlarga olib kelishi mumkin.

Albert Bandura – Ijtimoiy o'rganish nazariyasi. Bandura ta'kidlaganidek, bolalar va o'smirlar o'z atrofida g'ilarni kuzatib, ularning xatti-harakatlarini o'zlashtiradilar. Agar atrofda tajovuzkorlik, befarqlik yoki g'ayriijtimoiy xatti-harakatlar ko'p bo'lsa, o'smirlar ham bunday xatti-harakatlarni o'zlashtirishi mumkin.

Jean Piaget – Piaget bolalarning rivojlanish psixologiyasini o'rgangan va o'smirlik davrida kognitiv rivojlanish jarayonlari va axloqiy qarorlar qanday shakllanishini tahlil qilgan.

Erik Erikson – Erikson o‘smirlik davrini (adolescence) "identifikatsiya va rolni muvofiqlashtirish" bosqichi deb nomlagan va bu davrdagi shaxsiy rivojlanish va xulqatvor o‘zgarishlariga ta’sir etuvchi omillarni o‘rganib chiqqan.

Albert Bandura – Bandura o‘zining ijtimoiy o‘rganish nazariyasini yaratgan va o‘smirlar orasida xulq-atvorning o‘zgarishi va og‘ishishida ijtimoiy va atrof-muhit ta’sirini tahlil qilgan.

O‘zbekistonlik psixologlar va sotsiologlar ham bu borada izlanishlar olib borgan:

Dilorom G‘ofurova (psixolog): O‘smir qizlarning xulqi og‘ishiga ota-onaning befarqligi, oiladagi janjallar, maktabdagi muhit va tengdoshlarning bosimi asosiy sabab bo‘lishini ta’kidlagan.

Fayzullaev A.: O‘smirlikdagi deviant xulq sabablari sifatida axborot texnologiyalarining salbiy ta’siri, internet va ijtimoiy tarmoqlardagi noto‘g‘ri axborotlarning tarqalishini ko‘rsatadi.

Men Jahon olimlari va o‘zbek olimlari olib brogan tadqiqotlarni o‘rgandim va tahlil qilib chiqdim. Ushbu mavzu qiziqarli va dolzarbliigi bilan diqqatimni tortdi. Men yuqorida keltirilgan olimlardan Zigmund Freyd olib borgan tadqiqotlariga qiziqdim.

Freyd o‘smirlik davrida jinsiy identifikatsiya kuchayishini, qondirilmagan ehtiyojlar, e’tiborsizlik hamda oilaviy kelishmovchiliklar o‘smirlar xulqida og‘ishlarga olib kelishi mumkinligini ta’kidlaydi.

Bundan tashqari, psixologik, ijtimoiy va biologik omillar, masalan, gormonlar, oila va jamiyatdagi o‘zgarishlar, media va tengdoshlar bilan munosabatlar ham o‘smir qizlarning xulq-atvoriga ta’sir etuvchi asosiy faktorlar sifatida o‘rganilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlik davrida qizlarni tarbiyalashda psixologik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Mehribonlik, tushunish va to‘g‘ri muloqot orqali sog‘lom, ma’naviy yetuk va mustaqil fikrlovchi yoshlarni tarbiyalash mumkin. O‘smir qizlarning xulqi og‘ishligiga sabab bo‘luvchi ijtimoiy-psixologik omillar xorij va yurtimizda keng miqyosda o‘rganilgan. O‘smir qizlarning xulqi og‘ishishiga ta’sir etuvchi omillar juda ko‘p va ular bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir. Ota-onalar, o‘qituvchilar, do‘stlar va ijtimoiy muhitning roli juda katta. Boshqa tomondan, o‘smirning o‘z ichki hissiyotlari, psixologik holati va jismoniy o‘zgarishlari ham xulqiga ta’sir qiladi. Ushbu omillarni hisobga olish va o‘smirlarning xulqini tushunishga intilish ularning sog‘lom rivojlanishiga yordam beradi. Shuning uchun, har bir o‘smirning xulqi haqida to‘g‘ri tushuncha va yordam ko‘rsatish zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI :

1. L. Ya. Olimov, A.M. Nazarov. Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi. T.: Tafakkur avlodi, 2020.
2. N.B. Atabayeva. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. T.: Ideal press, 2024.

3. E.G.G'oziyev Umumiy psixologiya. T.: O'qituvchi,2010
4. Volkov B.S. O'smir psixologiyasi: Darslik. Moskva: Akademik loyiha; Taudeamus, 2005. - 208 b. - ("Gaudeamus").
5. ZIYO.NET

